

הליברליזם החדש במאה XXI

מאת: ד"ר תיאודור שוורצברג

הליברליזם והאנרכיזם

לליברליזם ולאנרכיזם ישנו מכנה משותף: אלו הן שתי השקפות העולם השמות במרכז העניינים את חירות האדם וכל זכויות האדם הנלוות לה. מטרתן היא להעניק לאדם מקסימום חופש ומינימום של התערבות חיצונית.

הליברליזם רואה במדינה הכרח קיומי, אבל דורש כתנאי שתבצע הפרדת רשויות. LOCKE (לוק) סבר שיש לחלק את השלטון בין המלך ולבין הפרלמנט, MONTESQUIEU (מונטסקייה) הוסיף גם את הרשות השופטת.

החוקה האמריקנית הינה הביטוי המובהק לעקרון הפרדת הרשויות עם האיזונים והבלמים. זכויות האדם מוגנות עקב הפרדת הרשויות ועקב התערבותו של בית המשפט אשר באפשרותו להגן על אדם בפני שרירות לב של הרשות המבצעת.

האנרכיזם לעומת זאת, גורס ששורש הרע נמצא בקיום המדינה עצמה שמטרתה הינה לדכא את חירותו של אדם. על כן הפרלמנט, מערכת בתי המשפט, המשטרה וכמובן הצבא אינם יכולים לשמור על החופש ולפיכך יש לחסל את המדינה דרך מהפכה עממית תייצר קהילות ללא כפיה שיכולות להפוך לפדרציה של קהילות חופשיות.

הליברליזם הצליח לא רק בארצות הברית אלא גם במערב אירופה, קנדה, אוסטרליה, ניו-זילנד, יפן, רוב המדינות באמריקה הלטינית ומדינות מסוימות באפריקה ואסיה כולל ישראל.

אין הרבה ניסיון בהקמת קהילות אנרכיות. ב-1920 היה ניסיון קצר בזמן ובהישגים באוקראינה ממנו לא ניתן להסיק מסקנות. הניסיון החשוב ביותר היה בספרד בעת מלחמת האזרחים בשנת 1936 ובמיוחד בקטלוניה. לאנרכיסטים ספרדים היו מאות אלפים תומכים והיו להם ארגונים כמו CNT-FAI בהשתתפות של רבבות אנשים חדורי מוטיבציה לרעיון האנרכיזם.

לאנרכיסטים היה צבא חזק ומאוד פעיל בלחימה נגד הפשיסטים, ואף בשלבים מסוימים שני שרים בממשלה של הרפובליקה. רעיון חיסול המדינה נחל כישלון חרוץ.

האנרכיסטים בספרד היו לא פחות אכזרים מהפשיסטים, הוציאו להורג יריבים ימנים ללא משפט, שרפו כנסיות עם כמרים ונזירות בתוכם וכו'.

אולם בתחום הכלכלי-חברתי היו להם הצלחות לא מבוטלות: האנרכיסטים הקימו 450 קהילות חקלאיות בארגון, קהילות חופשיות ללא כפיה, "הלאימו" את תחבורה הציבורית בברצלונה כאשר הבעלים לא היו המדינה המרכזית או המדינה הקטלנית אלא העובדים עצמם, העבירו בעלותם של בתי חרושת לעובדים ועוד. כבר ב-1937 התחילה נסיגה בהישגים, אבל לא בגלל הפשיסטים של פרנקו אלא בגלל משטר הטרור שהנהיגה המפלגה הקומוניסטית בקטלוניה.

החטא הקדמון של הליברליזם:

הליברליזם הקלאסי של ADAM SMITH (אדם סמית') האמין שהחופש צריך להתרחב גם לתחום הכלכלי, כך שיחול מקסימום של חופש ומינימום של התערבות המדינה בכלכלה. המדינה הינה שוטרת שצריכה לדאוג שחוקים יכובדו.

כך נוצר רעיון "היזמה החופשית". היזמה החופשית מאפשרת לבעלי כשרון וקשרים לפרוח, אבל קיים הבדל בין כשרון אישי ששווה הרבה כסף, לבין עוצמה כלכלית שמאפשרת לאדם לנצל את העבודה של מאות אלפים של עובדים. MESSI כדוגמה (מסי) מרוויח לשנה 25 מיליון יורו, עקב כשרונו ויש מי שמוכן לשלם לו. מומחה בניית לב מקבל גם הרבה כסף עקב כישרונו ומיומנותו, וכך גם בעלי מקצועות חופשיים שרכשו מוניטין וכך גם אמנים מפורסמים. גם כיום בעידן הטכנולוגיה הגבוהה, קיימים אנשים שמרוויחים מיליוני דולרים עקב תושייתם ויכולתם האישית אבל נשאלת השאלה מדוע אדם שאולי ירש מפעלים בהם עובדים אלפים ורבבות אנשים צריך להתעשר עקב עבודתם של העובדים. KARL MARX (קארל מרקס) הגדיר את התופעה כ- PLUS VALIA - כלומר הרווח של המעבידים תודות לעבודת העובדים. בנקודה זו מתחילה הביקורת המרקסיסטית על הליברליזם.

המהפכה התעשייתית של המאה ה-19 יצרה מציאות אכזרית במסגרתה מליוני גברים, נשים וילדים עבדו מהבוקר ועד הערב בתנאים מחפירים ללא כל זכויות סוציאליות בסיסיות כגון ימי חופש, ימי מחלה, יום עבודה בן 8 שעות, חופש ההתאגדות וכו', וכל זאת בכדי להעשיר את בעלי ההון. על רקע מצוקה וניצול אלו הופיעו התאוריות היריבות של הליברליזם: הסוציאליזם, האנרכיזם ומאוחר יותר הקומוניזם והפשיזם. בעלי ההון החזקים התרחבו על חשבון החלשים יותר וכך נוצרו המונופולים והקרטלים. במקומות בהן שולטים המונופולים לא קיימת החירות, השוויון ובטח שלא האחוה. עקרונות הליברליזם נרמסים מדי יום והצידוקים השונים אינם משנים את המצב.

לאחר המשבר העולמי עקב נפילת הבורסה בניו יורק ב-1929 שונתה ההשקפה הכלכלית הליברלית, ה-"NEW DEAL" של ROOSEVELT (רוזוולט) הייתה הביטוי הבולט ביותר של השינוי. רוזוולט התערב בכלכלה ע"י בניית סכרים ועבודות ציבוריות אשר באמצעותם הועסקו מאות אלפי עובדים והצילו את הכלכלה מהמשבר באופן שלא היה לו תקדים בהיסטוריה. למעשה ניתן לומר כי רוזוולט יצר זן חדש של ליברליזם.

אולם, הליברליזם של רוזוולט לא פוטר את הליברליזם מהשאלה הנצחית: האם מוצדק שבעלי ההון יתעשרו מה- PLUS VALIA, כלומר מהמאמצים של האנשים העובדים?

ההשקפות העולם אנטי-ליברליות :

הסוציאליזם, האנרכיזם והפשיזם תקפו, כל תיאוריה לפי תפיסתה, את הקפיטליזם הליברלי. הסוציאליזם דגל ב"דיקטטורה של פרולטריון", האנרכיזם בחיסול המדינה, הפשיזם בחיזוק המדינה והקמת מדינה "קורפורטיבית". תנועות אלו ניסו לשנות את המציאות הכלכלית-חברתית ליברלית, אך בנוסף לחסל את "הדמוקרטיה הליברלית והבורגנית". מעניין כי תפיסות אלו התפתחו דווקא אחר מהפכות באירופה ב-1848, בתקופה בה הליברליזם הגיע לשיאו.

התוצאות היו עגומות ביותר. המשטר הקומוניסטי של סטלין גרם לעשרות מיליוני הרוגים, חלקם נרצחו, חלקם גוועו מרעב כתוצאה ממדיניות של קולקטיביזציה של החקלאות בניגוד לרצון החקלאים, מליונים הועברו ל"גולגים" (מחנות מאסר) בסיביר, ורובם מתו. הנאציזם הוביל למותם של 60 מיליון בני אדם בכדי להכתיר את האומה הגרמנית כ"הגזע העליון". קאמר רוג' בקמבודיה הביא לרצח של מיליון וחצי בני אדם כדי להפוך אותם "לפרודוקטיביים". כל התנועות העולמיות האנטי-ליברליות, ללא יוצא מן הכלל, גרמו לאסונות אנושיים בקנה מידה שלא הוכר קודם לכן. למעשה, קיימת אמירה רווחת כי "התרופות היו יותר גרועות מהמחלה (ליברליזם)".

היוזמה החופשית :

היוזמה החופשית הינה המנוע של הכלכלה. ללא יוזמה חופשית גורל הכלכלה יהיה כגורל הכלכלה הסובייטית שהתמוטטה בסוף שנות ה-80 של המאה שעברה.

אפילו המשטר הסובייטי בראשית ימיו ב-1921, ביוזמת לנין הנהיג את ה-NEP הכלכלה החדשה שבעצם הייתה משטר של היוזמה החופשית. תכנית ה-NEP הצילה את ברית המועצות מקריסה כלכלית כך שסוחרים ובעלי מלאכה שגשגו. אבל לאחר שלנין נפטר והשלטון עבר לידי יוסף סטלין, הוא חיסל את ה-NEP וכל הכלכלה הסובייטית הפכה לכלכלה ריכוזית ממלכתית מה שהיווה את הגורם המרכזי לסופה של ברית המועצות. כך ניתן להסביר את העובדה שסין אשר מקיימת משטר פוליטי קומוניסטי עד היום, החליטה לאמץ את מדיניות היוזמה החופשית ובכך הצליחה הממשלה הקומוניסטית בסין, בינתיים, להישאר בשלטון.

חשוב להדגיש כי יוזמה חופשית ללא הגבלה הינה מסוכנת. יוזמה חופשית ללא הגבלה יוצרת מציאות של מונופולים, טייקונים ואוליגרכים, במסגרתה אדם אחד הופך למיליארדר על חשבון של עבודה של מאות, אלפי ורבות עובדים. אין מוסריות בשיטה שהופכת חלק קטן מהאנשים למיליארדרים ומיליונים לכוח עבודה זול שמתפרנסים בקושי, אם מצליחים להתפרנס בכלל, וזכויות הפרט שלהם נרמסים פעמים רבות. הליברליזם העכשווי לא יכול לקדש ולהצדיק את התופעה הזו תחת עקרון "היוזמה החופשית". אם יש סתירה בין האידאולוגיה למען חירותו של אדם לבין היוזמה החופשית- אזי ידה של הראשונה על העליונה.

המדינה כבעלים של אמצעי הייצור: המרקסיזם (הקומוניסטיים וגם הסוציאל דמוקרטיים) רואה בהלאמת אמצעי הייצור העיקרים כצעד לכיוון חיסול הבורגנות שיאבד את נכסיו. כתוצאה מהליך ההלאמה, המדינה הופכת לבעלים של מקורות נפט, חשמל, גז, מכרות, תעשיות ואדמותחקלאיות. הרעיון של המדינה של הפרולטריון (משטר דיקטטורה במדינות קומוניסטיות, משטר דמוקרטי במדינות בהם שולטים הסוציאל דמוקרטיים) משמעה שהפעלים והאיכרים של המדינה הם הבעלים אמיתיים של אמצעי הייצור העיקרים.

אבל מי מנהל את המפעלים המולאמים? הרי שמדובר בפקידים בכירים שממנה המפלגה בשם העם- וכאן נוצרה הבעיה. המציאות הייתה ש"המנהלים" התנהגו כבעלי רכוש קפיטליסטים לכל דבר, קבעו לעצמם משכורות מפליגות, בונוסים, צ'ופרים, שאפשרו להם חיים של עשירים של ממש. זה קרה בעיקר, בקורה עדיין בסין ובצפון קוריאה, במדינות ברית המועצות לשעבר והמדינות הקומוניסטיות לשעבר במזרח אירופה. ידוע כי לנשיא האחרון של מזרח גרמניה היה בית כפרי, בו היו שדות צייד כפי שנהגו האצולה הגרמנית עד סוף המאה ה- XIX. MILOVAN DILAS (דילאס) שהיה קומוניסטי יוגוסלבי, מקום שני ברשימה הקומוניסטית לאחר טיטו, כתב ספר "המעמד החדש" בו הוא מנתח את התופעה. דילאס אמר כי הפעילים הקומוניסטיים ששולטים במשק המדינה משום שהמפלגה הקומוניסטית שלטה בה מהווים מעמד חדש, על אף שאינם הבעלים של אמצעי הייצור. דילאס אמר כי המעמד החדש במשטרים קומוניסטיים הפך לאליטה חדשה שתפקידה דומה מאוד לתפקידה של האצולה הישנה. הפעילים הקומוניסטיים מנצלים את השפעתם בכדי להיטיב עם עצמם, קרובי המשפחה והחברים שלהם. דילאס מסכם ואומר שמעמד הפועלים לא שוחרר כיוון שהפך להיות משועבד למעמד החדשהמורכב מפקידי המפלגה הבכירים.

כל אף שמשטרים סוציאל דמוקרטיים הינן מדינות דמוקרטיות, אבל בכל מוסד ומפעל שהולאמו, המנהלים הם חברי המפלגה או קרובים למפלגה והנהנים עקב קרבתם למפלגה. אלו כאמור קובעים לעצמם תנאי משכורת משופרים מעל ומעבר למנהלים במוסדות ומפעלים פרטיים.

הכלכלה הנכונה: הכלכלה הנכונה, על פי השקפתנו, צריכה להיות מבוססת על שתי עקרונות בסיסיים: יעילות ומוסריות. היוזמה החופשית צריכה להיות העמוד המרכזי של הכלכלה, אבל יש לה תקרת זכוכית, וכאשר היא תגיע לממדים מפלצתיים של מונופולים, קרטלים ו/או מפעלים בהם מועסקים מאות/אלפי עובדים יש להגביל אותה.

כאשר מדובר במפעלים של מאות ואלפי עובדים יש להפוך את המפעלים לקופרטיביים. גם בתחבורה הציבורית והחקלאות יש לעודד הקמת קיבוצים ומושביים, הדבר הצליח בקטלוניהוארגון ב-1936-7 וב ישראל עד היום, למרות משברים והתאמות שנעשות מפעם לפעם.

יש לוודא שבקופרטיבים תתנהל דמוקרטיה פנימית וכי ההנהלות יתחלפו לאחר תקופה סבירה, יש למנוע בכל מחיר את קיום התופעה של "המעמד החדש" כפי שדילאס כתב בספרו על החטאים של המפלגה הקומוניסטית היוגוסלבית.

כאשר מדובר במפעלי תשתיות כגון: נפט, גז, החשמל, סכרים ודומים, לא ניתן להפקיר מקורות אלה לידיים של מעט עובדים, אלא אין מנוס מלהשאיר מקורות אלה בידי המדינה. אבל בכדי למנוע יצירה של "המעמד החדש", יש לשתף בהנהלת המוסדות נציגים של העובדים, מומחים מהאוניברסיטאות, וכו' ולא מנהלים מטעם הממשלה שלהם אינטרסים פוליטיים ויש להנהיג רוטציה מוסדרת בתפקידים למניעת התופעה של "המעמד החדש".

הסוציאל דמוקרטיה:

כאשר עוסקים בסוציאליזם דמוקרטיה, עלינו לדעת לאיזה סוג של סוציאל דמוקרטיה אנו עוסקים. סוציאל הדמוקרטיה הקלאסי מסוף המאה ה-XIX היה מרקסיסטי באופיו, אם כי גם רוויזיוניסטי. סוציאל דמוקרטיה קלאסי גורס כי על המדינה להיות הבעלים של אמצעי הייצור, מטרה שיש להשיג באופן דמוקרטי. תוך כדי מלחמת המעמדות, מעמד הפועלים יכבוש את השלטון ותקום מדינה בה הפרולטריון יהיה המעמד השליט. מדובר במדינה שתלאים את אמצעי הייצור. סוציאל הדמוקרטיה הסקנדינבי והלייבור הבריטי התרחקו מהרעיון הקלאסי ולמעשהבפועל מנסים להקים מדינת רווחה, ללא שינויים שלטוניים-חברתיים, בה המעמדות הנמוכיםזוכים הטבות כלכליות כגון בריאות, דיור, חינוך, מזון בהישג יד. לשם כך מטילים מסים גבוהים בכדי לממן את ההטבות החברתיות.

בכל מקרה, בכל סוגי סוציאל הדמוקרטיה רואים בהלאמת אמצעי הייצור כיעד מרכזי במשטר הסוציאל הדמוקרטי, כלומר שהמדינה תהיה הבעלים העיקריים של אמצעי הייצור. פירושו של דבר שהכוח הכלכלי של המדינה יתווסף לכוחה הפוליטי, אבל זכויות האדם תיפגענה. אין לשכוח כי במשטרים סוציאל-דמוקרטיים קיימת התופעה של היווצרות "המעמד החדש" כפי שהסברנו לעיל, וככל הנראה מדובר בבעיה אשר תהיה קיימת כל עוד המדינה הופכת לבעלים של אמצעי ייצור כלשהו דוגמת מפעל.

הליברל החדש רואה במדינה כהאמצעי האחרון שיש להפעילו אך ורק כאשר אין ברירה ולא ניתן להעביר את אמצעי הייצור העיקריים כגון נפט, חשמל, גז ובנקים לידי הפועלים. אולם ברוב המקרים כאשר מדובר במפעלים גדולים שמעסיקים אלפי ורבבות פועלים, יש להעביר לידי הפועלים את הבעלות והניהול של המפעלים, כאשר על המדינה להוות גורם מפקח על קיום החוק ושמירה על זכויות העובדים, במיוחד בכדי למנוע עריצתו של הרוב על המיעוט.

המבנה החברתי הרצוי :

במסגרת הליברליזם החדש המבנה החברתי הרצוי יהיה כדלהלן:

1. המדינה תהיה הבעלים של אמצעי הייצור העיקריים במדינה, כאשר בהנהלת המפעלים ישתתפו גם נציגים של העובדים, צרכנים ומומחים.
2. במפעלים הגדולים במדינה, לא כולל משאבי טבע ומצרכים חיוניים כגון נפט, חשמל, גז ובנקים הבעלים יהיו העובדים עצמם כולל קיבוצים ומושבים חקלאים.
3. הבעלות הפרטית על מפעלים בינוניים, קטנים, חנויות (לא רשתות) ומשרדים תישאר בבעלות הפרטית של בעלי העסק, כאשר העובדים יזכו לתנאים חברתיים משופרים אשר יוכלו לספק לעובדים ומשפחותיהם חיים נוחים ומבחינה כלכלית.

לסיכום:

ראשית יש לציין כי אנו ליברלים וכי אין אנו מקבלים את הנחת היסוד האנרכיסטית כי על המדינה להעלים. האנרכיזם כשל כישלון חרוץ, בוודאי שלעת עתה לא ניתן ליישם את הרעיונות האנרכיסטיים, יהיו טובים אשר יהיו. אם בודקים את האידיאולוגיות הגדולות הלכה למעשה, אנו רואים שמלבד הליברליזם, כל היתר: הקומוניזם, הסוציאליזם הלא דמוקרטי, הפשיזם, הנאציזם, הלאומיות הקיצונית והפונדמנטליזם האסלמי הביאו רק אסונות לאנושות בקנה מידה שקשה לתאר.

אמת היא כי ניתן להגיד על ליברליזם את אותו הדבר שצ'רצ'יל אמר על הדמוקרטיה, שהוא לא טוב, אך התנועות האחרות גרועות יותר. כל זאת טוב ויפה, אולם, אין להתעלם מפגמים חמורים של הליברליזם בכל הקשור לקפיטליזם. אי אפשר להכשיר ניצול כלכלי של בני אדם כה קיצוני, הדבר נוגד קודם כל את העיקרון של "שוויון". לא ניתן להשלים עם מיעוט קטן המתעשר ללא גבולות, ולהשאיר מיליוני אנשים עניים ללא יכולת קיום. הליברליזם שדוגל בזכויות האדם לא יכול להישאר אדיש לתופעות הקשות שנוצרות ע"י הקפיטליזם ועליו למצוא פתרון לבעיות החברתיות.

חשוב לציין כי על אף שהאנרכיזם נחל כישלון מדיני, הוא נחל הצלחות בתחום הכלכלי והחברתי בספרד. קהילות שהוקמו בהתאם לאידיאולוגיה האנרכיסטית, היו קהילות בהן שרר השוויון ולא התקיימה כפיה, זאת בניגוד, לדוגמה, לקולחוזים הסובייטים בהם חקלאים רוסים ואוקראינים אולצו להצטרף נגד רצונם. עלינו לשאוף לשילוב של היוזמה הפרטית בגבולות סבירים עם יחידות שיתופיות בהן שוררים ערכים ליברליים של אחווה, שוויון, סולידריות והתחשבות חברתית.

להמחשת דברים אלו אציין כי בתאריך 19.01.2016 בעיתון הלאומי הכלכלי "THE MARKER", פורסם מאמרו של ישראל פישר אשר בהתאם לאמור בו לפי דו"ח אוקספס הבריטי שפורסם לקראת הפורום הכלכלי העולמי בדאבוס, לפי הדו"ח הגידול של אי השוויון הכלכלי גדל לעומת הדוחות הקודמים. **היום 62**

אנשים בלבד עשירים יותר מ- 3.6 מיליארד בני אדם (מחצית האוכלוסייה העולמית). הליברליזם החדש לא יכול לסבול אי שוויון כזה ויש לפעול לשינוי המצב.

ד"ר תיאודור שוורצברג
דוא"ל tedy-law@012.net.il